

Terjed-e a vallásosság a fiatalok körében?

Elhangzott a Magyar Rádió Bagoly című műsorában, 1987. április 24-én.
Szerkesztő: Györfly Miklós; szerkesztő-riporter: Nej György

Tomka Miklós MTA Szociológiai Kutató Központ

Minden azon múlik, hogy honnan nézzük. Ha az idősebb nemzedék vallásossága, vagy vallástalansága felől nézzük, akkor alig-alig lehet megítélni. A fiatalság egyértelműen társadalmunk legvallástalanabb csoportja. Ha a tegnap felől nézzük vagy onnan, hogy ennek a fiatalságnak milyen jövőt gondoltunk, akkor kicsit másképp fest a helyzet. Ez a fiatalság vagy legalábbis ennek a túlnyomó többsége nem kapott vallási nevelést. A szülei általában nem vallásosak. A szülők generációjának legfeljebb 30–40 százaléka mondja magát vallásosnak, és legfeljebb 6–7 százaléka jár el templomba. Vallásos ifjúsági újság, folyóirat nem létezik, vallásos ifjúsági könyvek jóformán nincsenek. Mi ennek az eredménye? Elég sokat beszélünk róla a sajtóban, hogy a fiatalság nem egyszerűen nem vallásos, de fogalma sincs a vallásról. A legelemibb ismeretei is hiányoznak.

Nagyjából ott tartunk, hogy három fiatal közül kettőt keresztelnek meg. Nagyon sokak számára ezzel aztán vége is van minden vallási kapcsolatnak. Elsőáldozáshoz nagyjából a fiatalok 40 százaléka jut el, bérmálkozáshoz, konfirmációhoz alig több mint 20 százalék. Hitoktatásban legfeljebb 10 százalékuk vesz részt. Ezek után tulajdonképpen meglepőek azok az adatok, amelyek szerint a fiatalság egyharmada mégis vallásosnak mondja magát.

A 14–25 év közötti korosztály 33 százaléka mondja, hogy vallásos. Rajtuk kívül további 27 százalék mondja azt, hogy ő ugyan nem vallásos, de nagyon érdekli a dolog. Nagyon szeretne többet tudni róla. Ami ezekből az adatokból azért nyilvánvaló, hogy vallási hit van, vallásosság van, de elmosódó, zavaros, ellentmondásos. És egészen biztos: nem azonos valamilyen egyháziassággal vagy egyházi szervezeten belüli vallásossággal.

Egyre kevésbé lehet a vallásba beleszületni, vagy a vallást örökölni, illemből csinálni. A fiatalok számára a vallás egyre inkább csak személyes, egzisztenciális döntésként képzelhető el. Ez érettséget feltételez, továbbá ismereteket, önállóságot. De hát ki készít fel erre? Úgy tűnik, hogy a fiatalok beszélgetésében szaporodnak a vallási témák. A közép- és felsőfokon tanuló fiatalok körében a magát vallásosnak mondók aránya, talán a vallásos hit is, számottevően, mérhetően emelkedett.

A szociológiai, statisztikai tényeken túl vannak mindennapi megfigyelések. A tinédzserkor végén számos, materialistaként felnőtt fiatal dönt a vallás mellett, környezete nem kis megdöbbenésére. Aztán az elmúlt években elég sokat csodálkoztunk és beszélgettünk a vallásos fiatalok közösségeinek megjelenésén, szaporodásán, vonzóerején. De ezek, azt hiszem, inkább egyedi jelek, és nem azt bizonyítják, hogy a vallásosság egészében terjed, hanem inkább azt, hogy a vallásosság formát vált, és egy termékenyebb, alkotóbb és elkötelezettebb vallásosság alakul ki a fiatalok körében, esetleg olyan, amelyet az előző generáció nem is ismert. Egy vagy két évtizeden keresztül a fiatalok körében a vallás nagyon erősen visszaszorulóban volt és joggal lehetett azt jövendőlni, hogy teljesen el fog tűnni. Ezzel szemben az elmúlt hét-nyolc évben határozott emelkedést lehet tapasztalni. Már valamivel több a vallásos fiatal, mint 10 évvel ezelőtt, és a vallásosság társadalmi rangja, presztízse megnőtt a fiatalok körében. Jogosan föltételezhetjük tehát, hogy ez az emelkedés a következő években tovább tart.

Aranyos Zoltán református zsinati főtanácsos

Egyértelmű, hogy a hit és a vallásos élet iránti érdeklődés megnövekedett az ifjúság körében. A fiatalok növekvő számban látogatják a hagyományos és újabb vallásos rendezvényeket, a gyermek- és ifjúsági istentiszteleteket, bibliaórákat, az iskolai és gyülekezeti vallásoktatás alkalmait, továbbá azokat az összejöveteleket, amelyek a felnőtt fiatalságot érdeklő kérdésekkel, élethelyzetekkel foglalkoznak.

Az elmúlt évek során új formák, rendezvények, lehetőségek is meghonosodtak az ifjúság körében. Ilyenek az ifjúság és a gyermekek részére rendezett nyári konferenciák. Az elmúlt évben először rendeztek az egyházkerületek olyan ifjúsági gyűléseket, amelyeken a résztvevők száma ezres nagyságrendű volt. Ezek az igények már korábban is jelentkeztek, most pedig alig tudjuk kielégíteni az érdeklődést. Olykor az is előfordul, hogy nem tudunk minden jelentkezést elfogadni. De új kegyességi formák, ének és dallamköltészet is jelentkezik az ifjúság körében. És közismert egész társadalmunkban a Biblia iránt tapasztalható megnövekedett érdeklődés.

Ha az okokat keressük, először talán rá kell mutatni arra, hogy bizonyos állandó érdeklődés mindig megfigyelhető volt. Ma azonban világszerte – és hazánkban is – fokozza az érdeklődést egy természetesnek tekinthető és nevezhető szellemtörténeti folyamat. Korábban egyfajta egyoldalú természettudományos optimizmus volt jellemző nemzedékünk gondolkodásmódjára. Hazánkban az elmúlt évtizedekben ehhez egy erőteljes társadalmi nyomaték is járult. Kiderült azonban: a természettudományos fejlődés, a számos felfedezés, nem oldja meg az ember életét, nem ad választ végső, egzisztenciális kérdésekre. Nem oldja meg a sokféle megfigyelhető egyéni és közösségi erkölcsi válságot, amely magát az emberi együttélést is fenyegetheti.

A valláshoz történő fokozott odafordulásban talán a keresztyén hit bizonyágtételének, életpéldájának vonzása, a bizalom és a reménység fejeződik ki. Az, hogy a keresztyén hit és erkölcsiség választ tud adni az emberi élet evilági és ezen túlmutató dimenziói számára is. Egyidejűleg az is megállapítható, hogy fokozott érdeklődés és figyelem nyilvánul meg a társadalom részéről a keresztyén erkölcsi értékek, felelősség és szolgálat iránt, például a társadalom és az ifjúság közös gondjainak megoldása tekintetében, a családi élet, az emberi kapcsolatok, az egymásért, a közösségért hozott áldozatvállalás, a munkaerkölcs kérdésében, az alkoholizmus és a kábítószer veszélye láttán. A keresztyéneket a felelősség és a remény érzése tölti el. Hogyan tudunk megfelelni, nem a munka szervezése vonalán, hanem tartalmilag a kihívásnak, a nagyobb lehetőségeknek, a fokozott érdeklődésben megnyilvánuló bizalomnak és elvárásoknak?

Azért imádkozunk s arra törekszünk, hogy valóban tudjunk szolgálni, segíteni a növekvő ifjú nemzedéknek és egész magyar társadalmunknak a magunk sajátos módján és eszközeivel. Mindenekelőtt azzal, hogy a keresztyének komolyan veszik saját hitüket, erkölcsi normáikat és ezek szerint élnek.

Ribár János evangélikus lelkész, Szeged

Igennel válaszolhatok a kérdésre; valóban azt tapasztalhatjuk, hogy terjed a vallásosság az ifjúság körében, ám így a válaszom nem egészen pontos. Ugyanis az a véleményem, hogy tisztázni kellene két fogalmat: mit jelent a vallásosság, mit jelent a hit. A vallásosságot emberi indíttatású, pszichikus eredetű jelenségnek tartom. Ebben természetesen szociológiai elemek, társadalmi elemek is szerepet játszanak. A hitre mondom én azt, ami Isten ajándéka, *pisztisz*. A görög szó bizalmat jelent. Természetesen a kettő keveredve bukkan föl, nincs tiszta vallásosság, nincs tiszta hit. A kettőt így nem lehet szétválasztani semmiféle szellemi szikével.

Azt nagyjából tudjuk, mi történik az egyház falain belül, és ezzel kapcsolatosan megállapítható, hogy tényleg növekedett az ifjúság részvétele a miséken, illetve az istentiszteleteken. Ám ezzel egyáltalán nem zárhatjuk le a kérdést, mert az egyház falain kívül is van egy bizonyos vallásoskodás, vallásosság, érdeklődés a Biblia iránt, egyáltalán az ilyen kérdések iránt. Mondhatnám úgy is, hogy ez olyan „extra ecclesiam”, egyházon kívüli mozgalom, amelynek nagyon sokféle formája van. Egyetemi városokban vannak albréleti közösségek, lakóközösségek, ahol a gyerekek, a fiatalok a Biblia körül gyűlnek össze, és olvassák, megvitatják, átgondolják – de ezek az egyház falain kívül vannak. Ezekkel az egyház falain kívüli mozgalmakkal kapcsolatban van egy szomorú megfigyelésem: a legtöbb esetben jelentős színvonalasról van szó, mert az egész mögött nincs semmiféle reflektált Biblia-olvasás, azaz hiányzik a teológia. A másik nagyon nyomatékos kifogásom ezekkel az ifjúsági mozgalmakkal kapcsolatban, hogy nem nagyon Kriszto-centrikusak, nem az a Krisztus áll a középpontban, aki egyszerre Isten fia és ember fia.

Olyan világban élünk, ahol a közösségre rendkívül nagy szükség van és a Bibliának ilyen közösségteremtő ereje mindenképpen tapasztalható. Sajnos egyelőre ezek az egyházon kívüli fiatalok csak türelmetlenséggel találkoznak az egyház részéről és a szekularizált világ részéről is. Természetesen én nem látom át ennek összes okát, csak néhányat. Első talán az elterjedt és elterjesztett racionalizmus. Ennek a világleképe kicsit fantáziátlan, unalmas, lapos. A maga korában, a felvilágosodás idején érdekes, lelkesítő volt. Aztán – semmiképpen sem kívánok valakit is megbántani – a materializmussal kapcsolatosan is tennék egy megjegyzést: amikor anyagra redukálja a világot, a létet, akkor az embert is redukálja, anyaghalmazzá degradálja, pedig az ember olyan lény, aki érzi, hogy több, mint anyaghalmaz. Nemcsak azért több, mert társadalmi lény, hanem mert érzi a maga spirituális többletét, amit sem szomatikus, sem pszichikus eszközökkel nem lehet kielégíteni; nevezném pneumatikus igénynek.

Harmadszor megemlíteném, hogy mindenki szeretne egy hiteles szellemi koordináta-rendszert, amiben tud valamit kezdeni a halállal. Aki nem tud föl szabadító választ adni a halállal kapcsolatosan, az csak ideig-óráig tudja a többiek figyelmét lekötöni. Negyedikként: az etikai kérdések rendkívüli módon középpontba kerültek. Ki ad olyan etikát, ami igazán életszerű és népszerű. Ezt a két szót nagyon fontosnak tartom: életszerű és népszerű. A Biblia nagy előnye, hogy tele van életszerű és népszerű etikai útmutatásokkal. S az egyház, illetve az egyházak abban a helyzetben voltak, vannak, hogy ezeket az életszerű és népszerű bibliai útmutatásokat életszerűen és népszerűen tudják közvetíteni. Még egy okot említenék: a vallás korábbi elfojtását. 20–30 évvel ezelőtt nemcsak nem illett a vallásosságról beszélni, de elhangzott: ostoba, műveletlen, tudománytalan az, aki vallásosnak tartja magát. A legtöbben aztán elfojtották a vallással kapcsolatos gondolataikat, érzéseiket, esetleges vágyaikat. Ma szülőként ezt közvetítik gyermekeik felé, s így nem tekinthető meglepőnek a gyerekek válasza.

Fehér Márta filozófus, Budapesti Műszaki Egyetem

Én úgy gondolom, hogy terjed. A jeleket tekintve nem a statisztikai adatokra hivatkoznék, hanem arra, hogy tanítványaim, a műegyetemisták körében egyszerű, laikus, empirikus tapasztalatok alapján úgy találom, hogy a vallásosság, elsősorban a bevett vallások iránti elkötelezettség, de egyáltalán a vallásos mentalitás és a vallásos közösségek iránti igény növekszik. Az én megítélésem szerint elsősorban a világnézet és a közösség hiánya okozza a fiatalokban a vallásos világnézet és a vallásos közösségek iránti igényt.

Kezdjük talán a közösségihiánnyal. Közismert, hogy az ifjúsági közösségek – elsősorban azok, amelyeket hivatalosan szerveznek – nem töltik be azt a feladatot, amelyet a fiatalok elvárnának tőlük, nem képesek olyan életprogramot és olyan politikai akció-fórumot teremteni a fiatalok számára, amely őket kielégítené. A közösségihiánynak egyéb torz kielégülési formái is adódnak: például a galeri-szerveződés, bandákba verődés, a lakótelepek ismert problémája, amikor – egyebek között – például a szabadidejüket sincs hogyan eltölteniük a fiataloknak, azért aztán rosszfajta közösségekbe verődnek. A vallásos közösségeket én nem tekinteném rosszfajta közösségeknek, ezek ugyanis alkalmasak arra, hogy valódi emberi kapcsolatok alakuljanak ki, és valódi közösségekbe épüljenek be a fiatalok.

Másodikként említeném a világnézethiányt, a világnézeti igény kielégületlenségét a fiatalokban. Sajnálatos módon jelenleg az a helyzet, hogy a hagyományos nagy filozófiaiak, a nálunk hivatalosan előnyben részesített marxista filozófiát is ideértve, valahogyan érvényüket veszítették, valahogyan elértéktelenedtek a fiatalok szemében. Nem töltik már be azt a nagyon fontos orientáló feladatot, amit az ember, elsősorban a személyiségét megtalálni akaró fiatal számára be kellene tölteniük.

A marxizmus helyzete különösen problematikus. Mind az általános világmépi, mind a konkrét társadalom-értelmező szerepe az utóbbi években válságba jutott. Társadalom-értelmező szerepének válságba jutása részben teoretikus, belső okokra, kritikákra, vitákra vezethető vissza. Ezek itt talán kevésbé érdekesek, a fiatalság elsősorban nem teoretikus argumentumok alapján választ világnézetet, hanem olyan alapon, hogy melyik az az ideológia, illetve világnézet, amelyről az egyszerű laikus tapasztalat alapján úgy vélhető, hogy ráillik arra a világra, amelyben a fiatalnak élnie adatott. Ha itt súlyos diszkrepancia, eltérés észlelhető már a mindennapi tapasztalat szintjén, akkor az az ideológia nem képes többé betölteni a feladatát. A fiatalság jó része tehát mint legkönnyebben, legkézenfekvőbben adódó alternatívát, a vallásos, hagyományosan adott világnézeteket választja.

Említenék még egy harmadik okot is: a mai fiatal számára a világ, mind a társadalom, mind a természeti világ egyre kevésbé, egyre nehezebben érthető – talán pontosabb, ha így fogalmazok –, egyre nagyobb szellemi erőfeszítést igényel már a mindennapi élet ügyeiben való eligazodás is, nem beszélve a nagyobb, kozmikus, már a természettudományok körébe tartozó összefüggések megértéséről. A vallások – és tulajdonképpen ebből a szempontból mindegy, hogy melyik vallást vesszük paradigmaként, példaként szemügyre – viszont általában nagyon egyszerű, évezredek során bevált, letisztult, kikristályosodott mitológiákat nyújtanak. Ezek elfogadása viszonylag könnyű, mivel nem diszkurzív, logikai elemzés, analitikus bizonyítás útján történik, hanem hitszerű viszonyulást igényel, amely az ember számára eleve természetes. Mindennapi életünket úgyszólván kizárólag hitszerű viszonyulások vezérlik. Bízom a közért-eladóban, hogy nem csap be a számolásnál, bízom az orvosomban, hogy a diagnózisa és a terápiája helyes, és így tovább. Egyszerűen pszichikusan könnyebb. Tehát a mindennapi életben és a bennünket körülvevő társadalom, illetve természet világában való tájékozódás megnehezédése olyan további mozzanat, amely a fiatal számára a vallások felé fordulás lehetőségét alátámasztja.

Gönczi János, a KISZ KB titkára

Az a véleményem, hogy formálisan az utóbbi időszakban, úgy 10–15 éve terjed a valóságosság. Egyre több fiatal vesz részt egyházi rendezvényeken, szertartásokon, esküvőkön, miséken; egyre többen járnak egyházi iskolába, ami formálisan azt bizonyítja, hogy körükben terjed a hit. Ugyanakkor az a véleményem, hogy az emberek tudatá-

ban nem terjed mélyebben a vallásosság. Ezt azzal tudnám alátámasztani, hogy ha terjedne, akkor egyre többen lennének, akik valóban betartják, mondjuk a tízparancsolatot, akik elkezdene közösségi életet élni, akik az egyháznak azokat az egyetemes értékeit magukénak vallják, melyek tulajdonképpen bőven beleférnek a marxizmus ideológiájába is. Ezért nagyon komolyan gondolom, hogy a KISZ-nek is, és bizonyos értelemben a pártnak is szövetségesnek kell lenni az egyházzal. Zavaró viszont, ha a szektákban való részvétel terjed, ahol kifejezetten sötét és tudománytalan, az egyház céljaival is ellentétes tevékenységek is folynak, erről lehetett néhány lapban is olvasni.

A formális terjedésnek az egyik oka az, ami az ifjúságnak minden korban sajátja volt, hogy valami módon szemben akar állni az idősebb korosztállyal. Elkülönülést akar mutatni, ami időnként a farmerban jelenik meg, időnként a hosszú hajban, időnként a szegeccsel kivert bőrdzsekiben, időnként az aranykereszt viselésében vagy a templomba járásban.

Abból is következhet a vallás szinten maradása vagy esetleg enyhe növekedése, hogy kevés olyan értéket tudunk ma az ifjúság elé állítani, amiben biztosak lehetünk, hogy visszaigazolódik a közéletben. Kevés olyan dolgot tudunk tanítani, amiket 5–10 évvel ezelőtt így értettünk, mint ma, és kevés olyan értékről beszélünk, amelyek egyetemes emberi értékek, amelyekhez kötődni lehet. Az egyház pedig az értékek mellett nyíltan kiáll – nagyon helyesen.

Mondanék én erre példákat: a közösség mint érték nagyon fontos az ifjúság számára, korosztályából következően is. A másik: amikor romlik a helyzet egy országban, akkor az emberek valamiféle fogódzót keresnek. Márpedig ma Magyarországon több réteg számára romlik az életszínvonal, egyre több ember nem tudja a terveit megvalósítani. Ez a folyamat már úgy 5–10 éve tart. Ilyenkor az emberek hitet szeretnének maguknak teremteni valamilyen módon. Ha mi ezt a fiatalok számára a KISZ-ben nem tudjuk megadni, akkor a valláshoz fordulnak, ami jó és logikusan felépített gondolatmenet, aminek az alapaxiómáit elfogadjuk, ami mindent képes megmagyarázni.

Ha viszont ma valaki hisz a szocializmusban – amit én szintén hitnek nevezek –, akkor azért küzdenie kell, akkor csalódnia kell bizonyos ügyekben, akkor cselekednie kell, vitatkoznia kell, akkor ütköznie kell emberekkel, akkor harcolnia kell, ami sokkal munkásabb, nehezebb dolog. Én borzasztó fontosnak tartom, hogy mi is adjunk hitet, hogy érdemes, mert ha ezt az országot építjük, akkor együtt, egymásért cselekedve egyre jobban fogunk élni, egyre többet érhetünk el. Ebben bizonyos értelemben szövetségesnek kell tekinteni az egyházat, másrészt pedig nekünk sokkal többet kell tennünk.

Horn György, a II. Rákóczi Ferenc szakközépiskola igazgatója

A kérdésre igen a válaszom. Konkrét napi tapasztalataim is ezt igazolják, és ha az ember elmélkedik az okokon, akkor szükségszerűnek is látszik. A napi tapasztalataimból azt látom, hogy általános az az igényük, hogy megismerkedjenek az egyházzal mint szervezettel, a vallással mint hittételek rendszerével, és valóban hiányzik egy általános hitélmény, lelkesedés is. Példaként: nálunk alakult is olyan diákkör, amelyik kifejezetten vallástörténeti kérdésekkel kívánt foglalkozni, aztán abbamaradt, teljesen spontán alakult és teljesen spontán szűnt meg. De egy darabig fennállt. Hangsúlyoznám, hogy itt nem deviáns gyerekekről van szó, hanem konzolidált, hogy ne mondjam kispolgári közegből érkező fiatalokról, főleg lányokról, akik hozzánk járnak.

A második világháborút követően a NÉKOSZ mozgalom, az egész bolsevizmus, a szocialista forradalom nagyon fontos közösségi élményt jelentett. A szocialista hit az elmúlt negyven évben – a központi vezéreltség miatt – sok ambivalenciát eredményezett és hamis tudatot alakított ki.

Közben a gazdaságban és a társadalomban olyan bizonytalan, kilátástalan állapotok váltak az élet, hogy a mai tizenévesek számára minden, ami intézményből jön – nekik már az orvos is hivatalos szerv –, az riasztó, és nem vesznek részt benne. Ugyanakkor hiányzik a közösségi élmény. Ehhez olyan alternatívákat akarnak keresni, ahol ez a kisközösség megteremtődhet. Mivel van egy ilyen hiánytudat – ami ismeretlen, az mindig vonzó –, ezért egyre többen fordulnak ilyen típusú közösségek felé és ezek a közösségek meg is adják a gyerekeknek azt, amire vágnak. Persze, az iskola is meg tudja ezeket adni, ha jól működik. Az iskola is tud olyan életformát adni, amiben meg lehet találni ezeket a közösségi élményeket. De ma már nemcsak a deviáns, hanem a konszolidált ifjúság nagyobbik hányada is idegenkedik mindenfajta szervezettől, hivataltól. Ez nagyon sajnálatos tény.

Úgy gondolom, hogy először azok az alaptételek lettek lejárta, amelyek a közösségre, az egyenlőségre, az igazságságra vonatkoztak, aztán lejáratoztak azok a szervezetek, amelyek ezeket képviselték, majd pedig eltűntek ezek a gondolatok és érzelmek is. Nagyon racionálisak a mi gyerekeink, két lábbal állnak a földön. Ma ott tartunk, hogy hiányoznak ezek a vágyak: közösség, hit, távlatok, nagy érzések, érzelmek. Nem ismerem a statisztikai adatokat, nincsenek erről széles körű tapasztalataim, de ezt a hiányt tapasztalom nagyobb méretekben, és azt gondolom, hogy a hiány miatt növekszik az ilyen típusú kisközösségek szerepe is. Nálunk minden évfolyamban van olyan gyerek, aki nem vesz részt iskolai rendezvényeken, mert olyan vallási közösség tagja – jehovista például –, amely tiltja ezt számára. Nem tudom, hogy ezzel kapcsolatban vannak-e társadalmi teendőink, én ezen nem gondolkoztam. Mint pedagógusnak, vannak feladataink, és az igazság, hogy én őszintén azt gondolom, hogy nem kell ezzel szembeállni, hanem alternatívaként biztosítani kell ennek lehetőségét.

Raj Tamás rabbi, történész

Kétségtelen, hogy voltak olyan korszakok, amikor a vallás erősebben élt az emberekben, és voltak olyan korszakok az emberi történelemben, amikor a vallás háttérbe szorult, amikor a szekularizáció – ha nem is így nevezték – előtérbe lépett. Ez így volt az ókorban, a középkorban is, találunk ilyen korszakokat az újkorban is. Hogy mást ne említsek, például a francia forradalmat megelőző időszakban a felvilágosodás olyan erősen racionalizálta a gondolkodást, hogy a vallás erősen háttérbe szorult. De a forradalom stabilizációja következtében és a racionalizálás, az ésszerűség túlhajtása miatt már a vallásosság új megnyilvánulásai jelentek meg. Hogy mást ne említsek, Párizsban szobrot emeltek az Ész istennőjének.

Az elmúlt ötven esztendőben is a szekularizáció, a vallás háttérbe szorítása olyan erős mértékben jelentkezett, hogy ma már ennek a fordítottját tapasztaljuk. Ma az emberekben hiányérzet jelentkezik. Szükség van olyan stabilizáló, konzerváló elemre, amilyen a vallás, az egyházak. Érthető, hogy a vallás ezért kezd terjedni, és ennek terjedését minden állam legalábbis megtűri, ha nem segíti.

A vallás terjedésének azonban van tartalmi része is: az a nemzedék, amely vallásos nevelés nélkül nőtt fel, ma már gyermekeit akarja tanítani, nevelni, és nem tud mit adni nekik: eszmét, hitet, példaképet. Ezért tapasztalom például a saját munkám során, hogy a hitoktatásban többnyire olyan gyerekek vesznek részt, akiknek a szülei már egyáltalán nem részesültek vallásos oktatásban. Nemcsak a gyerekek figyelnek,

hanem a szülők is jegyzetelnek a háttérben. Hozzátehetem azonban, ez nem csupán a zsidó felekezetre jellemző a mai Magyarországon, hanem az egész országra. A vallás terjedése nem csupán a fiatalok körében jelentkezik, hanem elsősorban a fiatal szülők körében. Tudniillik, akit forradalmi szellemben neveltek, az ma nem tudja, milyen eszmét adjon gyermekének, és ezért jobb híján – nem feltétlen vallásos meggyőződésből – a már bevált, hagyományos tanításokat, vallásos eszméket próbálja gyermekébe ültetni. Azt hiszem, a Biblia megértésének és olvasásának ma azért van reneszánsza Magyarországon, mert nem csupán kulturális örökség, része az egyetemes emberi művelődésnek és az európai kultúrának, hanem elsősorban azért, mert azok a tanítások, mesék, példázatok, történetek, amelyek benne olvashatók, segítik az ember gondolkodását különböző helyzetek megértésében, a helyes életút megválasztásában, hiszen az a legfontosabb az ember számára, hogyan is éljen.

A vallás reneszánszának terjedése jóformán egyetlen komoly akadályba ütközik. Meglepő módon nem az állam, nem az állami szervek, hanem az egyházak, az egyházak vezetői képezik a legnagyobb akadályát a vallás terjedésének. Mert az elmúlt negyven esztendőben olyan konzervatív szellem alakult ki a különböző egyházakban és felekezetekben, amekéi elriasztja az érdeklődő fiatalot, a gyerekeket is.

A papok meglehetősen személyeskedők, hiúk, a templomok – legalábbis a zsidó templomok – leromlott állapotban vannak. Az egyházak vezetői pedig nagyon ósdi szellemet képviselnek. Így az istentiszteletben is érezhetőek a régi, elavult elemek, és ez nem csupán az egyházi zene hagyományos mivoltában keresendő, hanem elsősorban abban a szellemben, amely már ötven évvel ezelőtt is elavult volt. Ha nem terjed a vallásosság az egyház keretein belül, szerintem az veszélyt jelent, mert a vallásosságra szükség, igény van, és ha a vallás az egyházakban – s ez nemcsak a zsidó egyházra vonatkozik – nem találja meg a maga kereteit, akkor azon kívül fogja fellelni azt, és olyan, esetleg szélsőséges vallásos mozgalmak fognak tért hódítani, amelyek nemkívánatosak. Nem csupán a Krisna-hívókra gondolok itt, hanem például olyan jelenségekre is, mint amiről a legutóbbi időkben lehet hallani: a Sátán egyházára, amelynek immár Magyarországon is vannak jelei, megnyilvánulásai és követői, és ez bizony nemcsak az állami szervek és az egyházak részére nemkívánatos, hanem az egész magyar társadalom számára sem.

Lendvai L. Ferenc filozófus

Az emberek ismeretei a vallásról, az egyházakról, az egyházak történetéről, a vallástörténetről katasztrofális mértékben leromlottak, ennek az ellenhatása nyilván nem maradhatott el. Az a nyomás, ami az állam részéről e téren megvolt, természetsszerűleg elkezdett enyhülni, s napjainkban egészen normális állapotokig jutott el.

Talán – még időnként hallani erről kósza híreket – előfordul, hogy vidéken egyes helyi funkcionáriusok akadályt gördítenek a hitoktatás útjába, esetleg még ma sem nézik mindenütt jó szemmel az emberek vallásosságát, de ez azt hiszem, ma már olyan kivétel, amely – ahogy helytelen szólással mondani szokták – a szabályt erősíti. Az ellenhatás tehát az volt, hogy mihelyt ez a nyomás eltűnt, abban a mértékben, ahogy a normális állapotok bekövetkeztek, úgy szabadultak föl az emberek. Ha tényleg vallásosak voltak és akarták a vallásukat gyakorolni, akkor természetsszerűleg visszatértek ehhez, elkezdték gyakorolni nyilvánosan, nem csináltak már titkot belőle. Ez azzal a látszattal járt, hogy volt egy idő, amikor a vallás háttérbe szorult volna, most meg újra visszatér. Ez azonban látszat, hiszen abban az időszakban, amikor úgy látszott, hogy háttérbe szorult vagy szinte eltűnt a vallás, akkor sem tűnt el, csak elrejtőzött. A kulisszák mögött, vagy hogy nagyon kemény szóval éljek, katakombák

mélyén rejtekezett, de valójában nem tűnt el. Ezért nagyon nehéz megítélni, hogy a vallás újrakedéséről van szó, vagy pedig egészen egyszerűen csak azoknak a természetes viselkedési formáknak a helyreállításáról, amik amúgy is megvoltak és amelyek csak látszatra tűntek el.

Ami a fiatalokat illeti: Őrájuk vonatkozik elsősorban az, hogy katasztrofálisan hiányosak az ismereteik. Azért nincsenek ismereteik, mert ugyanakkor végbement a társadalomban egy nagyfokú szekularizálódás is. A szekularizáció elvilágiasodást jelent, de az életformák elvilágiasítását is. Tehát mondjuk az egyházi házasság helyett a polgári házasság, egyházi temetés helyett világi temetés. Ezt is jelenti a szekularizáció. Ebben az értelemben kétségtelenül végbement egy nagyon jelentős szekularizációs folyamat, ami nem az akkori államhatalom föllépésének köszönhető; az legfeljebb annyiban járult hozzá, hogy azok, akik talán maguk is kezdték volna elhagyni a vallásos magatartásukat, ekkor könnyebben vagy egyenesen tüntetően hagyták el ezeket. De inkább annak köszönhető, hogy nem is az ötvenes, hanem a hatvanas évektől kezdve, az életforma modernizálódása ment végbe Magyarországon és ez folytatódik még napjainkban is, ezzel pedig együtt jár a szekularizáció. A nyugati társadalom nagyon nagy mértékben szekularizált társadalom, nagyon régen hozzászóltak az emberek ahhoz, hogy a vallás magánügy. Nem közügy többé, mint ahogy a középkorban az volt.

Nagyon sok fiatal körében terjed a teológiai tanulmányok iránti érdeklődés. Amennyire teológus barátaimtól tudom, a teológiai akadémiák nem győzik szinte már energiával az oktatást. Ugyanakkor azt is elmondják, hogy a teológiai tanulmányokat végzők közül a legtöbben persze nem lesznek papok, hanem csak érdeklődés él bennük a teológia iránt. Nagyon nehéz megítélni, hogy az érdeklődés valójában mit jelent. Jelentheti egyszerűen a tudásvágyat, mert hiszen nem tudnak semmit az egyházzal, a vallásról. A mai fiatalok jóformán nem tudják megkülönböztetni egymástól, hogy mi a protestáns, mi a katolikus, és ha valaki református vagy evangélikus, az tulajdonképpen hova tartozik. Nyilván ennek is szólni az érdeklődés. Szólhat azután annak is, hogy ma otthon nagyon kevés családban kapnak vallásos nevelést. Tehát ha a gyerek érdeklődik, és sem az iskolában, sem otthon nem tudja kielégíteni érdeklődését, szükségképpen elmegy oda, ahol kielégítik; tehát elmegy a templomba, vagy elmegy valamilyen egyházi rendezvényre.

Az érdeklődés mélyebb oka az, hogy a mi társadalmunkban a jelen pillanatban – ez persze hosszú éveket jelent, visszamenőleg (és attól tartok, hogy még egy jó darabig előre is) – nagy értékválság van. Ez megjelenik abban, hogy az emberek nem nagyon hisznek, nem nagyon tudnak hinni már szinte semmiben. A meghirdetett eszmék és a valóság között jelentős ellentmondás mutatkozik. Erre a fiatalok sokkal érzékenyebbek, mint a felnőttek. Akinek valami szilárd hitre, szilárd támaszra van szüksége, az elkezdti ezt keresni. Mivel azt hiszem, hogy jelen pillanatban a marxista ideológia nem rendelkezik olyan formákkal, amelyben egy szilárd marxista hitet tudna közvetíteni, ezért nyilván erőteljesebben fordul a hagyományos vallásos hit felé, aminek még az is jelentős vonzereje, hogy kétezer év óta áll fönn. Ha pusztán csak tudományosan írjuk le a dolgokat, az semmit nem fog mondani arról, hogy az életvitelünk milyen legyen. Az égvilágon semmit. Tehát ha a világot a legtudományosabban írjuk le, és valaki ezt megtanulja, akkor sem fogja tudni annak alapján eldönteni, hogy akkor hogyan éljen. Mert a tudomány erre nézve semmi fölvilágosítást nem tud adni. Tehát, hogy ha bárki az életvitelre vonatkozó igazítást, irányítást, támpontot keres, akkor mindenképpen hit-szerű mozzanatokhoz kell folyamodnia, tehát a tudományon mindenképpen túl kell lépnie. Ezt a továbblépést a filozófia is megteszi, és a vallásnak sem kell olyan módon megtennie, hogy tudásellenes legyen. Ezért lehetőség van arra, hogy azok, akik a hitet keresik, a hagyományos vallásos hitben is megpróbáljanak ilyen támaszt, ilyen eligazító iránytűt találni.

Ha a barkochba játék szabályai szerint csak igennel vagy nemmel lehetne válaszolnom, igent mondanék a kérdésére. Ezt az igent azonban szeretném kicsit árnyaltabban megfogalmazni.

Elsősorban azért, mert a jelenség összetettebb: nehezebben mérhető és többféle értelmezésre adhat lehetőséget. Hallottam például olyan magyarázatot is, hogy ma sok minden megengedett, ami régen tilos volt. Nincsenek tehát többen a vallásos fiatalok, csupán láthatóbbá lettek, azáltal, hogy nyilvánossá váltak a vallásos rendezvények: egy-egy ifjúsági találkozón, zárandoklaton százak-ezrek jönnek össze, s bárki meggyőződhet róla, milyen összeszedetten, fegyelmezetten, mégis vidáman és oldottan szervezik meg együttléteiket.

A jelenséggel kapcsolatban nem a számokat tartom a legfontosabbnak. A szociológusok dolga megmérni, hogy hány fiatal vesz részt vallásos összejövetelen, érdeklődik a vallás iránt, teszi magáévá a keresztény értékrendszert. Mindenesetre az ő adataik is azt igazolják, hogy több, mint mondjuk tíz éve; de legalábbis semmiképpen sem kevesebb – a korábbi elméleti előrejelzésekkel ellentétben a vallás semmiképpen sincs kihalóban.

A vallásos érdeklődés azonban elsősorban a városi fiatalok körében nőtt meg: középiskolások és egyetemisták, tehát olyanok, akiknek tágasabb az érdeklődési horizontjuk, nagyobb az intellektuális igényük, s ezért rákérdeznek az élet alapvető kérdéseire: Miért élek? Mi az értelme az életnek? Lezárul-e az élet a halállal? stb. Ahogy egy 18 éves fiú megfogalmazta: Eddig csak voltam, most már gondolkodom is.

Ez az intellektuális kérdésföltevés ritkább faluhelyen és az alacsonyabb műveltségűek körében. De azért meglepően sokan fordulnak az egyházhoz életük sorsfordulóin. A keresztelésre, házasságkötésre, temetésre gondolok. Kívánságuk nem magyarázható egyszerűen azzal, hogy a család idősebb tagjainak akaratát teljesítik, a templomi orgona szebben szól, mint a tanácsháza magnója. Bármilyen laza is a kapcsolatuk a templommal, életük legfontosabb helyzeteiben mégis Istent akarják segítségül hívni. – Ezt támasztják alá az országos minta alapján készített közvéleménykutatások éves adatai: az Istenben hívők száma kb. 1980-ig csökkent, azóta ismét emelkedik. Az ország népességének fele tartozik ide.

A vallásos érdeklődés növekedésének sajátos és sajnálatos ellentétét is megfigyelhetjük azoknál a fiataloknál, akik életük értelmetlensége elől valamilyen zenével, itallal, egyebekkel felajzott közösségi mámorba menekülnek. Viktor Frankl bécsi pszichiáter egzisztenciális vákuumról beszél. Ezt a vákuumot próbálják feledtetni a mámort mesterségesen és veszedelmesen fölgerjesztő szeánszokon, amelyeknek időnként egyik-másik művelődési otthon is helyet ad.

Még egy kérdést fontosnak érzek. Örülünk-e a vallásos érdeklődés növekedésének vagy bosszankodjunk, esetleg aggódjunk miatta, hívők és nem-hívők? Úgy is mondhatnám: Milyen hatással van a hit, a keresztény közösség a hozzá csatlakozó fiatalokra? Sem az intézményes egyházat, sem a társadalmat nem kell félteni tőlük. Sőt. Nálunk is, mint sokfelé Európában, tőlük várhatjuk az egyház megújulását. De részben talán társadalmunkét is. Ezeket a fiatalokat hitük is készíti arra, hogy becsületesen teljesítsék kötelességeiket, segítsék a szegényeket, betegeket, öregeket. A tudatosan keresztény házasságok stabilitása, megtartó ereje lényegesen nagyobb az országos átlagnál, ugyanígy az egy családban születő gyermekek száma is. Bárhogyan nézzük is: a keresztény emberek értékteremtő funkciót töltenek be hazánkban: az emberség értékeit növelik.